



DR. NÁDASI ALFONZ

Az előadás Kodály Zoltán születésének 100. évfordulójára rendezett ünnepségen hangzott el Győrben, a Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban, 1982. december 14-én.

A győri bencés diák apa száz éves fia

Mit tudunk mondani Kodály Zoltánról éppen most, születésének századik fordulóján, amikor könyvek, tanulmányok, cikkek egész sora jelenik meg róla. Sorozatot hallunk a Rádióban, dokumentumfilmet látunk a TV-ben.

Egyéni mondanivalónk azért akadhat, hiszen Istennek legyen hála, hogy a szovjetunióbeli négy évetem leszámítva, harminc évig dolgozhattam mellette.

Sokan megkérdezték tőlem, hogyan kerültem hozzá. Miért éppen jómagam dolgoztam vele annyi időt? Ma sem tudok rá felelni. Egyszerűen azt mondhatni: hívott. De miért hívott?

Nincs jobb feltételezésem, mint a következő: Édesapja halálát fejezte ki folytatólagosan Szent Rendünk iránt. Édesapja ugyanis iskolánk növendéke volt: 1870-ben érettségizett.

Kodály mindig meghatódottan emlegette szüleit. Közismerten szűkszavú ember volt, aki a kérdésekre röviden, mázsányi súlyú mondatokban felelt. Egyéni életet firtató kérdésekre pedig úgy tett, mintha nem hallotta volna. Ilyent csak legbizalmasabb körülmények között lehetett tőle hallani, és mindig saját maga kezdeményezésére. Így tudtam meg, hogy édesapja a nyugalomban élő tanárait ismételten felkereste apátságainkban, Tihanyban, Zalaapátiban, Dömölkön és Bakonybélben, hogy kifejezze háláját a kapott sok szépért, jóért, lelki szellemi javakért.

Íme, a szülői szeretetre is visszaható gondolat, a hála ilyen megnyilvánulása, végigkísérte Kodályt egész életében.

Jellemző megnyilatkozása volt a következő: Kérte, hogy kísérjem el hozzánk Győrre, mert szeretné látni édesapja iskoláját. 1958 volt. Előké-

szítettük édesapja érettségi bizonyítványát és önképzőköri dolgozatait. A díszteremben fogadtuk. Egyik diákunk üdvözölte:

„Tisztelettel és szeretettel köszöntjük Tanár urat, mikor 88 évvel megboldogult édesapja érettségije után iskolánkban felkeresi az ő emléket és meglátogat bennünket. A bencés diák Fridericus Kodály nyomdokán jár a gyermek, a maga hetvenöt esztendejével. Nem hisszük véletlennek, hogy a bencés nevelés Istenbe kapaszkodó eredményei az édesapa példáján is kivirágzanak. Hiszük, hogy Tanár úr, akit büszkén vallunk korunk legnagyobb magyarjának, nem utolsósorban a bencés diák édesapától örökölt tulajdonságait alakította öntudatosan egész életében. Ennek pedig egyik megnyilatkozása a szülők és a nevelők iránt érzett szeretet. Köszönjük a nekünk adott néma példát! Megőrizzük életünkben. Isten hozta Tanár urat!”

Erre Kodály így válaszolt: „Sokat jártam az országot. Itt Győrött is voltam már. De most nem a szokásos úton vagyok, hanem zarándokúton. Azt a helyet akartam megismerni, melynek lelkületét édesatyám mindig meghatottan emlegette. Tanuljátok meg mindazt, amit elétek adnak tanáraitok, hogy művelt magyarok legyetek. Erre van szüksége az országnak. A valláserkölcsi nevelésről nem beszélek, hiszen az itt természetes. Az iskola akkor teljesíti feladatát, ha a szaktárgyak összességként a jellemet is úgy formálja, hogy helyt álljatok, bárhova kerültök. A ti iskolátok pedig ilyen. Legyetek mindig hálásak érte!”

Megmutattuk a régi okmányokat. Megható volt látni, ahogy édesapja minden érdemjegyét megvizsgálta. Majd önképzőköri dolgozatait is fellapozta. Mind jobban lehajtotta fejét és a sárguló lapokra kicsurrantak könnyei. Suttogva mondta nekem, aki jobbán ültem: Mindig büszke voltam édesapámra.

Másik tulajdonsága az állandó munka volt. Diákkorában, a nagyszombati érseki gimnáziumban, jeles tanuló volt. A háromnyelvű környékből – magyar, német, tót – bejövő fiúk nyelvi nehézségének leküzdéséhez úgy járult, hogy megtanult tótul. Otthon pedig öccsével csak így beszélt, hogy minél nagyobb gyakorlatra tegyen szert.

Különösen a hittant, latint és görögöt szerette. Tanárai közül különös hálával emlegette hittanárát, Toldy Bélát, aki egyúttal az ének- és zenekar vezetője is volt. – Kodály hamarosan úgy megtanult orgonálni, hogy a diákmisén ő játszott az orgonán. Megtanult még hegedülni és csellózni is.

Ez a munkatempó jellemzője maradt egész életében, halála napjáig. Legjobb példája ennek, hogy még halála előtti estén Ady: Isten harsonája versének megzenésítésén dolgozott. A ritmusképleteket még fölírta a szöveg fölé; a dallamot azonban magával vitte az örökkévalóságba.

A munka azért volt éltetője, hogy mint örök pedagógus, mindig adhasson másnak. De ezt csak úgy tudta megtenni, hogy fiatal korában megkezdett szorgalmas tanulását sohasem hagyta abba. Mikor a napi tanítással, közéleti kötelezettséggel, amelyet csak keresztény áldozatvál-

lalásnak tekintett, végzett, következett a nagy munka igazi formája: az írás, a zeneszerzés. Ha ebben is elfáradt, pihennie kellett. Ennek a pihe-
nésnek a kitöltése volt az én feladatom: görögül és latinul a Szentírás olvasása, hozzá természetesen az exegézis, imádkozás mindig csak latini-
lul; a klasszikusok fordítása.

Mivel fogságom utáni években kevesen tudtak oroszul, a Szovjet Tu-
dományos Akadémia zenei kiadványait is referáltam, de mintegy tíz év
múlva átvette ezt a munkát a Magyar Tudományos Akadémia nyelvi
osztálya, a maga szakfordításainak közlésével.

Így alakult ki benne fiatal kora óta a két alappillér: vallásossága és
hazafisága. Vallásosságáról igen kevés ember tudott. Járt ugyan temp-
lomba, de lelkületéről soha senkinek sem adott számot (feleségének is
csak alig). Csak én voltam az a szerencsés, aki munkánk közben nem-
csak önkéntelen megnyilatkozásainak voltam tanúja, hanem részese
lehettem állandó kérdésének is. Egyszóval lelke egészének.

Sokszor kérdezett tanulóink szellemi színvonaláról, munkaszereteté-
ről; szüleik, nevelőik iránt tanúsított viselkedéséről. De legfőképpen
arról, mit tudunk vallásos nevelésben adni négy év alatt úgy, hogy az
maradandó legyen önálló életükben.

Bizony, nemegyszer tanúja voltam annak, hogy civil hallgatóktól is
megkérdezte ugyanezeket. Bátorította őket pozitív kiállásra világnézetük
megvallásában. A maga vallásos érzéseit Szent Benedek Atyánk
discretioja jellemezte. Ennek kivetülése azt eredményezte a kevésbé jó-
hiszemű emberekben, hogy ő morc, mogorva. Értetlenül álltak egy mon-
data előtt, mert nem ismerték az összefüggést a lélek kincsei között. Nem
ismerték az eredeti forrást, a szülői ház vallásos nevelését: szülei hitval-
ló vallásos életet éltek. Két nagynénje győri orsolyita volt. Naponta imád-
koztak érte, hogy a muzsikuskok „bohém” élete ne térítse el öccsüket a
megkezdett úttól. – Nem ismerték az érseki gimnázium tudatos lélek-
formálását. Nem ismerték saját lelkének elmélkedésre hajló alkatát, me-
lyet ifjúkora óta tudatosított magában.

Tehát nem ismerték az eredeti forrást, mely a lángészben tér és idő
egységében jelentkezik. A gyermekkori, a még csak csírában meglévő
tulajdonságok érlelődés formájában, majd kész egészként mutatkozik,
éppen a legmegfelelőbb pillanatokban.

Elő felesége súlyos betegen feküdt. Észrevettem, hogy éppen abban
az időben hetek óta Zrínyi szövegeit olvasgatja. Egyébként egyik kedvelt
szerzője volt, akit a legkülönbözőbb időkben elő-elővett. Nem volt nehéz
kitalálni, hogy ebből új mű születik. Nem kérdeztem, mert készülő mun-
kájáról nem szeretett nyilatkozni. Azért is nem, mert a zenei ihletet is
kegyelemnek vallotta, amelynek jelenléte az ő legbensőbb titka volt.

Egyszer megkértem, hogy a Schola Benedictina számára írja meg az
50. zsoltárt. Tudtam, hogy ifjúkori vázlata megvan fiókjában. „Nincs
hozzá kegyelem”

Máskor robbanásszerűen váltódott ki az ihlet. Pl. az Ave Maria évtizedekig cipelt gondolata húsz perc alatt vált valósággá.

A betegség mellett dolgozott, térdére tett táblára fektetve a kottalapot. 1954 volt. Az az idő már valami újat rejtett magában. Különösen a művészek és tudósok finom érzéke jelezte, hogy forrósodik a levegő. Valami kitörőben van. Valami robbanással van tele. Kodály is ezt akarta kifejezni. Hova menekülhetett volna ez az istenes lélek; a Budavári Te Deum, a Tantum ergo, a Pünkösdlő, sok zsoltár megzenésítője, mint Zrínyi hazaféltéséhez, melyet imádság formájában fejez ki.

Az utolsó ütemek következtek az Amenben. Főlnézett a kottalapról és ezt mondta: „Ez a hálám, hogy Emma életben maradt; és följánlom a hazáért.” Valóban az Amen úgy bomlik ki az egész mű végén, mint virág a napsugár hatására az egyik magyar végvárban az ámuló vitézek szeme előtt.

Ez a gondolat elvezet a másik forráshoz, a hazaféltéshez. A lángész nem magyarázza tetteit. Vállalja a legmerészebb helyzetekben is a felelősséget. Még akkor is, ha mindenki félremagyarázza. A tudatosan Istenben hívő ember rábízta magát az ő ítéletére. A csak rejtetten hívő tudja, hogy az idő neki dolgozik. Az erkölcsi elégtétel majd elkövetkezik. Nehezen értették meg, hogy a fiatal zeneakadémiai tanár (1907) mindig elégedetlenségét fejezi ki a kormány művészet- és társadalompolitikájával szemben. A szakmabeliek jól ismerték a jobb világ utáni vágyát.

1918-ban a legkiválóbb és legnagyobb tekintélyű művészekkel együtt felkérték az ország zenei közügyeinek vezetésére. A Tanácsköztársaság bukása után az eredmény: felfüggesztés. Majd hosszú idő után visszahelyezés a régi állásába. A harc további folytatása az uralom lévők ellen.

Második világháború. Teljes átalakulás.

Itt kezdődik a mindenre kiterjedő ártatlanság a kormányzat részéről. Nem tudták elképzelni, hogy aki évtizedekig teljes erőből küzdött a megújulásért, annak nem kell feltétlenül kommunistának lennie. Lassan mellőzni kezdték. Majd eltiltották művei előadását. Aztán jött a botrány, mikor a külföldi sajtó mindezt, mint világszégyent tárgyalta és összehasonlította Sztálin és Hitler numerus claususával. Magam is olvastam a titkos rendeletet, melyet egyik jóakarója, szégyenkezését kifejezve, mutatott meg kettőnknek.

Aztán lassan tisztult a szemlélet és a világhírnév hatása itthon is érezte az igazságot. Megtisztult körülötte minden. Tágszemléletű irányítók belátták, hogy akihez az egész világról szinte hetenként jönnek küldöttségben, nem lehet más, mint a magyarság büszkesége, akinek egyéni útját és feddhetetlen felfogását csak tisztelni lehet és kell is.

Brosúraműveltségű nem is érthet meg olyant, mint például az alanti: Kodály senki előtt nem titkolta állásfoglalását. Mindig feltételezte, hogy a beszélő partner van annyira tárgyilagos, hogy az ő objektív érvei mögött meglátja az egész embert, aki sohasem magáért gondolkodott, ha-

nem mindig az egész országért. Ilyen borotvaélen járó beszélgetés folyt le jelenlétemben közte és Budapest egykori szovjet városparancsnokának segédtszjtje között.

Két külön világból indult a beszélgetés. Mind konkrétabbá váltak az ezredes kérdései. Az egész ország zeneművészetére vonatkozott a muzsikát és más művészeteket becsülő ember érdeklődése. De minden kérdés lényege mégis a politikai állásfoglalás volt. Egyszer csak ezzel fordult Kodályhoz: Tanár úr, önt mindenki egyenes embernek ismeri. Azt is tudjuk, hogy sok dologban nem helyesli tetteinket. Mondja meg, valóban szeret bennünket a magyar nép, ahogy most az elmúlt napokban annyi helyen hallottam.

Néhány másodpercnyi gondolkodás után Kodály így válaszolt: A magyar nép nagyon tehetséges. Pontosan felismeri, mennyit érnek a szavak. Ha maguk országunk és népünk javát szolgálják, a magyar anyák legkisebb gyermekükbe is beoltják maguk iránt a hálát. De, ha nem, ne várjanak mást, mint néma beletörődést. Remélem, mindent országunk és népünk javára tesznek. – Tanár úr, ezt vártam öntől. Ilyen világosan és tömören még sohasem fogalmazták meg ezt a témát. Magam mindent megteszek, hogy pozitívum legyen a jelenlétünk az önök számára.

Kodályt hazaszeretete indította népdalgyűjtő útjára. 1903-ban, látva, hogy rejtett kincset tartogat ez a sokat vesztett ország, látott hozzá annak felkutatásához. Minden „új dallam” további munkára sarkallta, és küldte újabb és újabb településekre. Legnagyobb örömei közé tartozott, ha látta, hogy növéndékeiben is fogékonyan jelentkezett a gyűjtés vágya. Jó néhányuk fölmerte a parasztdal fogalmában a magyarság egykori életének vetületét. Saját példájával bizonyította, hogy egy négyesoros, egyszerűnek látszó népdal a maga mikrokozmosz életében éppen olyan tökéletes lehet, mint egy nagy zeneszerző munkája által elkészült szimfónia.

Érdeemes erre példát mondani. Megvilágítani, hogy csak a tökéletes él túl évezredek, minden változás ellenére. Beleegyökezik az anyaföldbe, és százsorosán újjáéled a legtermészetesebb életformát követő néprétegekben.

– A Repülj páva bizonyítja, hogy a dal is, a szöveg is megihlet lánglelkű szerzőket. Adyt megihlette a szöveg, Kodályt pedig a dallamon kívül Ady szövege. Ebből a kölcsönös ihletéből származott egyik legzseniálisabb műve. De egyúttal jó példát is kapott vele a honfoglalás előtti magyarság életére. Íme a megtörtént jelenetet így mondta el nekem:

A Páva volt másoron Moszkvában. Koncert után odajön hozzám: Espaj, a jó nevű népdalgyűjtő. Tolmács kísérte. Remegő hangon, meghatódottan mondja: Maestro, szívem mélyéből mondok köszönetet önnek, hogy egyik lejegyzett dalomat dolgozta föl.

– Kolléga úr, mikor és hol gyűjtötte ezt a dalt?

– Néhány éve a cseremiszek között.

– Már én sokkal előbb írtam le ezt, innen jó 1500 km-re Nyugatra.

Az egyik legmeggyőzőbb élő bizonyítéka volt régi feltételezésének, hogy az őshaza dallamkincse valami rejtett módon 1500-2000 évet is megél az eredetitől teljesen más földrajzi és társadalmi körülmények között is.

A másik teljesen személyes jellegű, mely próféta elölrelátását is bizonyítja, de hazaszeretetének is sajátos megnyilatkozása. – Mindig szívén viselte, hogy növendékei szakmájuknak ne barbár képviselői, hanem általános műveltségű emberei legyenek. Maga is ezért tanult meg annyi nyelvet, hogy hozzájusson az eredeti forráshoz.

Ez történt: 1940-ben egyik szentatyva olvasása közben, minden átmenet nélkül, ezt a megdöbbentő mondatot mondta:

– Meg kell tanulni oroszul.

– Miért? – kérdeztem.

– Mert az ottani Tudományos Akadémia kiadványai közül néhány eljutott hozzám.

Látom a tartalmából, a kottapéldákból, milyen alapos munka folyik népdalgyűjtés területén. De a magyarázatot nem értjük. Legföljebb csak akkor, ha más nyelvre jól-rosszul lefordítják. Sohasem tudjuk bizonyosan, hogy egyik-másik helyen a fordítás pontatlan, vagy a gyűjtő írta helytelenül. Így nem lehet tudományosa dolgozni, mikor tudjuk, hogy az ottani rokonnépeknél mennyi földerítetlen adat van, ami ránk is vonatkozik. Klasszikus műveltségű embereink tanuljanak meg oroszul. Akkor senkire sem szorulunk. Rögtön elővett egy Röpülj páva-szerű példát a rokonnépek gyűjtéséből.

Mikor hét év múlva, négy év távollét után 1947-ben visszajöttem, első mondatai közt volt:

– Ugye megtanult oroszul?

– Igen.

– Akkor máris kezdhetjük a munkát.

Egész élete teherhordás volt. A zseni mindent átfogó alkata nem tért



ki a hátgörnyesztő, ütések is osztogató sors elől. Mint sajátját viselte azok terhét, akik tudatosan benne éltek lelkében: Pázmány aggodását a magyarság életéért, Zrínyi küzdelmét. (Katonáihoz hasonlította magát, akik mindig odamennek, ahol rés támad az ostromlott váron.) Teleki Pál vértanúságát. Erasmus örök elégedetlenségét és gyökeréig javítani törekvő ajándékát. Morus Szent Tamás országos gondot hordozó lelkét. És sokszor visszatérően Szent István örökös aggodását a kereszténységért és magyarságért.